

**ФОРМУВАННЯ КОГНІТИВНОГО ТЕРМІНОЗНАВСТВА
НА ТЛІ СУЧАСНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**Лариса ШУТАК, Галина НАВЧУК,
ВДНЗ України «Буковинський державний
медичний університет», Чернівці (Україна)
society@bsmu.edu.ua, navchuk_g_v@mail.ru**FORMATION OF COGNITIVE TERMINOLOGY IN TERMS
OF MODERN LINGUISTIC RESEARCH**Larysa SHUTAK, Halyna NAVCHUK,
Higher State Educational Establishment of Ukraine
«Bukovinian State Medical University», Chernivtsi (Ukraine)
ORCID ID 0000-0001-8038-4080, RESEARCHER ID S-61-30-2016
ORCID ID 0000-0002-4624-1796, RESEARCHER ID S-61-40-2016

Шутак Лариса, Навчук Галина. Формирование когнитивного терминоведения на фоне современных лингвистических исследований. В статье сделан обзор теоретико-практических основ формирования и развития терминоведения как науки, определены особенности структурной лингвистики, охарактеризованы причины перехода к структурно-функциональной лингвистике в изучении термина. Обоснованы основные причины формирования когнитивного терминоведения, связанного с антропоцентрическим направлением в развитии лингвистики.

Доказано, что продолжая традиции классического терминоведения, которое возникло и развивалось в рамках структурной лингвистики, представлявшей совокупность научных взглядов на язык как сложную многоуровневую систему знаков, когнитивное терминоведение становится одновременно качественно новым, полипарадигмальным направлением исследования терминов и терминосистем, принципы и методы которого базируются на когнитивно-дискурсивной основе исследования научного (профессионального) языка как средства когниции и коммуникации её носителей.

Ключевые слова: структурная лингвистика, структурно-функциональная лингвистика, классическое терминоведение, когнитивное терминоведение, когнитивно-дискурсивные основы, термин, терминосистема.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Сучасне наукове мислення має еволюційний характер, що визначає розвиток усіх сфер і галузей лінгвістичного знання. Принципового значення воно набуває і для сучасного термінознавства, що з часів своєї появи на початку 30-х років ХХ століття займається вивченням спеціальних одиниць мови – термінів і системних форм їх організації – терміносистем. Теоретико-практичні засади їх вивчення були закладені ще в першій половині ХХ століття у працях австрійського науковця Ойгена Вюстера, видатних російських лінгвістів Д. С. Лотте, Е. К. Дрездена, а пізніше Г. О. Винокура, О. О. Реформатського, Б. Н. Головіна й ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Наприкінці ХХ – початку ХХІ століть з'являється новий дослідницький напрям – когнітивне термінознавство. Термін «когнітивне термінознавство» уперше з'являється у 1998 році в Історичному систематизованому словнику термінів термінознавств¹. Надалі його розробка здійс-

нювалася у працях В. М. Лейчика², Л. О. Манерко³, О. Г. Козловської⁴ та інших науковців.

Метою нашої статті є системний аналіз термінознавчої науки, зокрема когнітивного термінознавства як нового напрямку термінознавчої науки, що сформувався під впливом ідей, методів і принципів когнітивної й когнітивно-дискурсивної парадигми лінгвістичних знань, а **завданнями** є аналіз походження, особливостей і перспектив розвитку когнітивного термінознавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значимо, що термінознавство виникає як окрема дисципліна в лінгвістичній парадигмі знань і починає бурхливо розвиватися за часів лінгвістичного структуралізму (структурної лінгвістики). Цей напрям дослідження мови виник на початку ХХ століття з появою «Курсу загальної лінгвістики» видатного швейцарського науковця, засновника лінгвістичного структуралізму, Ф. де Соссюра⁵. Остаточно сформувавшись у 20 – 30-і роки ХХ століття, структурна лінгвістика репрезентувала сукупність наукових поглядів на мову як складну багаторівневу систему знаків, що включає в себе мно-

¹ Leychik V. M. «Kognitivnoe terminovedenie – pyatyi etap razvitiya terminovedeniya kak vedushey nauchnoy distsipliny rubezha XX – XXI vekov» [Cognitive science of terminology – the fifth period of development of terminology as a leading science of late 20th century and early 21st century], *Kognitivnaya lingvistika: novye problemy poznaniy*, M., Ryazan', 2007, P. 32.

² Ibid., P. 121–133.

³ Manerko L. A. Terminovedcheskaya nauka XX stoletiya. Gorizonty sovremennoy lingvistiki: Traditsii i novatorstvo: sb. v chest E.S. Kubriakovoy [The science of terminology of the 20th century. Prospects of modern linguistics: tradition and innovation: dedicated to E.S. Kubriakova], M., Yazyki slavyanskikh kultur, 2009, P. 641–650.

⁴ Kozlovskaya O. G. «Kognitivnyi podkhod k issledovaniyu termina kak instrumenta poznaniya» [Cognitive approach to the study of the term as a learning tool], *Yazyk kak sredstvo kommunikatsii: teoriya, praktika, metodika prepodavaniya*, M., Izd-vo Mosk. gos. un-ta im. M.V. Lomonosova, 2007, P. 245–247.

⁵ Sossyur de F. Kurs obshey lingvistiki [Course in General Linguistics], Ekaterinburg, Izd-vo Ural. un-ta, 1999, P. 412.

жинність взаємопов'язаних і взаємозумовлених дискретних елементів (одиниць мови, їхніх класів, підсистем), структурно організованих і впорядкованих⁶. Сукупність взаємозв'язків між елементами мовної системи та їхня впорядкованість у межах того чи іншого рівня визначались науковцями як структура⁷. Першочергову увагу структуралісти приділяли саме дослідженню мовних структур (підсистем, класів, одиниць), що створюються системними відношеннями між їхніми елементами. Структура, що досить часто визначалась науковцями як модель, повинна відповідати, на їхню думку, трьом необхідним умовам: цілісності – підпорядкуванню елементів структури її цілому, тобто самій структурі; трансформації – упорядкованому переходу однієї структури (рівня організації елементів, що становлять цю структуру) в іншу; саморегулюванню – здібності структури та її елементів самостійно стабілізувати зовнішній вплив, що порушував їхнє функціонування за правилами, визначеними у межах структури⁸. Засадницькі ідеї про систему й структуру, які обґрунтовано в структурній лінгвістиці, стали підґрунтям для вивчення терміносистем, особливостей їх організації, структурних і системних характеристик їхніх одиниць у класичному, традиційному термінознавстві.

Загальновідомо, що термінознавство як самостійна наукова дисципліна складалася поступово в результаті автономного розвитку окремих наукових напрямів з подальшим їхнім синтезом. Насамперед досліджувалися теорія терміна, його функціонально-стилістичні можливості, діахронічне термінознавство, впорядкування й стандартизація термінології, термінографія, науково-технічний переклад, професійна лінгводидактика і галузеві дослідження термінології⁹.

У дослідженні В. М. Лейчика, зокрема, виокремлено кілька етапів розвитку термінознавства: етап накопичення матеріалу (30 – 60-і рр. XX ст.) та етап осмислення (кінець 60-х – 80-і рр. XX ст), зумовлений необхідністю створення та використання термінів в умовах стрімкого науково-технічного розвитку. Третій етап, на думку науковця, перебуває в стадії зародження¹⁰.

Історичні й теоретичні підвалини термінознавства як галузі мовознавства детально проаналізовано в працях В. А. Татарінова¹¹, який вважає, що формуванню термінознавства як науки передував етап формальних,

прескриптивних досліджень, обмежених власне питаннями термінотворення. На його думку, поняття про термін мало в основі «двосторонню структуру», що призвело до ізоляції його від термінологічної системи, «позбавляючи його всіх опосередкованих зв'язків, завдяки яким термін існує як специфічна термінологічна одиниця»¹². Характеризуючи термінознавство як самостійну дисципліну, автор підкреслює, що внутрішнім стимулом для його створення було прагнення вчених усвідомити місце і функції слів, які називали термінами, в науково-пізнавальній діяльності людини. «Ще до того, як функції терміна були встановлені, прийшло переконання, що без уважного ставлення до термінів, їх смислового окреслення і без оволодіння термінологічними системами неможливі розумові процеси і прогресивні нововведення в науці й техніці»¹³. Термінознавство, на думку В. А. Татарінова, базується на проблематиці, яку відносить до теорії терміна і яка має статус лінгвістичної дисципліни, оскільки його об'єктом є мовний знак – термін. Предмет термінознавства – місце і функція терміна в лінгво-розумовій діяльності людини – відображає новий погляд на термін, що характеризується безпосереднім проникненням у сутність терміна, специфіку його функціонування в спеціальних текстах і спеціальному мовному побуті без приписування йому бажаних властивостей і якостей¹⁴.

Саме при такому підході визначаються перспективи розвитку науки, оскільки стає очевидним, що «шляхи взаємодії термінологічної лексики з мовною ... являють собою ... надводну, мовну частина айсберга, підводну частину якого утворюють екстрамовні системи і структури, що вміщують в собі складні взаємопереплетення буденного й спеціального мислення»¹⁵. Саме такий підхід і зумовлює «поліаспектне» вивчення терміна.

Періодизація і категоризація термінознавства стала об'єктом дослідження низки мовознавців¹⁶, проте у переважній більшості випадків класифікації ґрунтуються чи на хронологічних параметрах, чи на параметрі належності об'єкта термінознавства системі мови (параметрі «лінгвоцентричності»). У дослідженнях Л. М. Алексєєвої, наприклад, зазначається, що вивчення терміна як мовної категорії має базуватися на єдності двох його аспектів: класифікаційного й функціонального (або статичного й динамічного)¹⁷, оскільки класифі-

⁶ Shaumyan S. K. *Strukturalnaya lingvistika* [Structural linguistics], M., Nauka, 1965, P. 9.

⁷ Zsorina L. N. *Vvedenie v strukturalnuyu lingvistiku* [The introduction to structural linguistics], M., Vysshaya shkola, 1974, P. 17.

⁸ Shaumyan S. K. *Strukturalnaya lingvistika* [Structural linguistics], M., Nauka, 1965, P. 24.

⁹ Teliya V. N. «Metafora kak model smysloproizvodstva i ee ekspressivno-otsenochnaya funktsiya» [Metaphor as a model of meaning formation and its expressive and evaluative functions], *Metafora v yazyke i tekste*, M., Nauka, 1988, P. 26–52.

¹⁰ Leychik V. M. «K obosnovaniyu kognitivnogo terminovedeniya» [Arguments on cognitive science of terminology], *Materialy III Mezhdunar. nauch. konf. «Filologiya i kultura»*, Tambov, Tambov. gos. un-t, 2001, P. 27–29; Leychik V. M. «Kognitivnoe terminovedenie – pyatyi etap razvitiya terminovedeniya kak vedushey nauchnoy distsipliny rubezha XX – XXI vekov» [Cognitive science of terminology – the fifth period of development of terminology as a leading science of late 20th century and early 21st century], *Kognitivnaya lingvistika: novye problemy poznaniy*, M., Ryzan', 2007, P. 121–133.

¹¹ Tatarinov V. A. *Teoriya terminovedeniya: V 3 t., T. 1. Teoriya termina: Istoriya i sovremennoe terminovedenie* [Terminology theory: 3 volumes. Volume 1: The theory of terms: the history and contemporary science of terminology], M., Moskovskiy litsey, 1996, 311 p.

¹² *Ibid.*, P. 59.

¹³ *Ibid.*, P. 145.

¹⁴ *Ibid.*, P. 155.

¹⁵ *Ibid.*, P. 170.

¹⁶ Grinev S. V. «Semioticheskie aspekty terminovedeniya» [Semiotic aspects of the science of terminology], *Terminovedenie*, M., Moskovskiy litsey, 1997, Vyp. 1–3, P. 11–13; Karaulov Yu. N. *Aktivnaya grammatika i assotsiativno-verbalnaya set* [Active grammar and associative verbal system], M., IRYa RAN, 1999, 180 p.; Tatarinov V. A. *Teoriya terminovedeniya: V 3 t., T. 1. Teoriya termina: Istoriya i sovremennoe terminovedenie* [Terminology theory: 3 volumes. Volume 1: The theory of terms: the history and contemporary science of terminology], M., Moskovskiy litsey, 1996, 311 p.

¹⁷ Alekseeva L. M. *Derivatsyonnyy aspekt issledovaniya termina i protsessov terminoobrazovaniya* [Derivational aspect of the research process and

каційний напрям «дає можливість вивчити лише деякі системні відносини і в цьому сенсі є обмеженим, бо не може цілком розкрити і визначити сутність таких важливих властивостей категорії терміна, як процесуальність, динамізм, суперечливість, що визначаються тільки в рамках функціонального термінознавства»¹⁸.

Починаючи з 70-х років ХХ століття у мовознавстві відбувся перехід від структурної парадигми до структурно-функціональної, в тому числі у вивченні терміна. Під впливом загального розвитку лінгвістики мета багатьох сучасних термінознавчих досліджень змінилася: від вивчення специфіки терміна – основного аспекту традиційного розгляду – вчені перейшли до його внутрішньомовного аналізу, концентруючи увагу навколо виявлених протиріч – джерела подальшого розвитку категорії терміна. У рамках функціонального напрямку термін розглядається вже не тільки як один з лінгвістичних об'єктів, але і як засіб, за допомогою якого можна вивчати функціональну природу мови¹⁹. При такому підході термін – компонент динамічної моделі мови, що природно поєднує в собі стабільну знакову систему та її постійне переосмислення, а термінологія – одна з актуалізованих частин цілісного творчого процесу в галузі науки, що вміщує об'єктивне й суб'єктивне, консерватизм і новизну. Крім того, термін починає вивчатися як

своєрідний корелят ментальної кореляції, що проходить у свідомості дослідника у зв'язку з чим у самому терміні вбачаються суб'єктивні властивості, що представляють в цілому суб'єктивний світ його творця. Водночас термін є універсальною мовною категорією, яка характеризується загальними властивостями мовного знака²⁰.

Таким чином, розвиток функціонального напрямку в термінознавстві не лише підтвердив його незаперечні переваги перед класифікаційно-структурною парадигмою, але й зумовив закономірний перехід до антропоцентричного напрямку, який несе в собі безліч концепцій сутності мовної творчості дослідників, в тому числі використання метафоризації при створенні нових концептів²².

У сучасних термінознавчих дослідженнях зауважується на складній (неоднорідній, багатощаровій) структурі терміна, що припускає багатогранність і багатоаспектність термінологічного аналізу. Проте традиційний зв'язок термінологічних досліджень з професійними термінологіями забезпечив основу для активного впровадження когнітивного підходу в термінознавство²³, оскільки «когнітивний підхід до терміна дозволяє більш повно, ніж попередні підходи, розкрити динамічні характеристики терміна в процесах його функціонування, тобто в тексті, показуючи по-новому реальні взаємозв'я-

the formation of terms], Avtoref. dis... kand. filol. nauk Perm': PGU, 1990, 19 p.; Alekseeva L. M. Problemy termina i terminoobrazovaniya [The issues of terms and term formation], Perm', PGU, 1998, 120 p.; Alekseeva L. M. «Termin kak kategoriya obschego yazykoznaniiya» [The term as a category of General Linguistics], *Russkiy filologicheskii vestnik*, M., Moskovskiy litsey, 1998, T. 83, N 1–2, P. 33–44; Alekseeva L. M. Termin i metafora: semanticheskoe obosnovanie metaforizatsii [The term and the metaphor: semantic study of metaphor formation], Perm', PTU, 1998, 250 p.

¹⁸ Alekseeva L. M. «Termin kak kategoriya obschego yazykoznaniiya» [The term as a category of General Linguistics], *Russkiy filologicheskii vestnik*, M., Moskovskiy litsey, 1998, T. 83, N 1–2, P. 35.

¹⁹ Alekseeva L. M. Metaforicheskoe terminoporozhdenie i funktsii terminov v tekste [The metaphorization of terms and their functions in the text], Avtoref. dis. d-ra filol. nauk, M., RUDN, 1999, P. 7.

²⁰ Alekseeva L. M. «Termin kak kategoriya obschego yazykoznaniiya» [The term as a category of General Linguistics], *Russkiy filologicheskii vestnik*, M., Moskovskiy litsey, 1998, T. 83, N 1–2, P. 33–4.

²¹ Alekseeva L. M. Termin i metafora: semanticheskoe obosnovanie metaforizatsii [The term and the metaphor: semantic study of metaphor formation], Perm', PTU, 1998, P. 11.

²² Averbuh K. Ya. «Stratifikatsiya terminologii v aspekte sistemnykh predstavleniy» [Stratification of the terminology in the aspect of system views], *Nauchno-tehnicheskaya terminologiya: Nauchno-tehnicheskii referativnyi sbornik*, M., Gosstandart Rossii, VNIKI, 2001, Vyp. 2, P. 6–8; Volodina M. N. Kognitivno-informatsionnaya priroda termina (na materiale terminologii sredstv massovoy informatsii) [Cognitive features of terms (based on mass media terms)], M., Izd-vo Mosk. gos. un-ta im. M. V. Lomonosova, 2000, 128 p.; Vorozhbitova A. A. Lingvitoricheskaya paradigma: teoreticheskie i prikladnye aspekty [The linguistic and rhetorical paradigm: theory and practice], Avtoref. dis... d-ra filol. nauk, Krasnodar, KubGU, 2000, 48 p.; Marchuk M. V. «Razvitie i stanovlenie znacheniy slov osnovnogo terminologicheskogo slova» [The development and formation of word semantics in the basic terminological layer], *Terminovedenie*, M., Moskovskiy litsey, 1997, Vyp. 1–3, P. 41–51; Marchuk Yu. N. Osnovy kompyuternoy lingvistiki [The bases of computational linguistics], M., MPU, 2000, 226 p.; Medvedeva I. L. Psikholingvisticheskie problemy funktsionirovaniya leksiki nerodnogo yazyka [Psycholinguistic issues of functioning of foreign language vocabulary], Avtoref. dis. d-ra filol. nauk, Ufa, 1999, 46 p.; Tatarinov V. A. Teoriya terminovedeniya: V 3 t., T. 1. Teoriya termina: Istoriya i sovremennoe terminovedenie [Terminology theory: 3 volumes. Volume 1: The theory of terms: the history and contemporary science of terminology], M., Moskovskiy litsey, 1996, 311 p.; Shurakova G. V. «Meditsinskaya terminologiya v aspekte uchebnoy leksikografii» [Medical terminology in the perspective of academic lexicography], *Terminovedenie*, M., Moskovskiy litsey, 1998, Vyp. 1–3, P. 88–90; Biere B. U. «Sturmangriff der Killerviren» Metaphern und Verstaendlichkeit. Metaphern, Medien, Wissenschaft [«Storm attack of the killervir» metaphors and understanding. Metaphors, media, science], Opladen, Westdeutscher Verlag, 1997, P. 132–148; Candlin C. N. «The dynamics of discourse: researching interdiscursivity intli», *Port Scientae*, University of Vaasa, 2011, P. 5; Hoek K.E.A. Discourse studies in cognitive linguistics, Philadelphia, Benjamins, 1999, 187 p.; Nacke J., Gerdel W. «Medizinische Terminologien» [Medical Terminologies], *Handbuch der medizinischen Dokumentation und Datenverarbeitung*, Stuttgart, Schattauer, 1975, P. 212–232; Downing P., Noonan M. «Word Order in Discourse», *Typological Studies in Language*, 1996, N 30.

²³ Alekseeva L. M. «Termin kak kategoriya kognitivnogo terminovedeniya» [The term as a category of cognitive science of terminology], *Aktualnyie problemy issledovaniya yazyka i rechi. Materialy mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii molodykh uchyonnykh. V 3–h ch.*, Minsk, BGPU, Ch. 1, 1998, P. 80–83; Leontiev A. A. Yazyk, rech, rechevaya deyatelnost [Language, speech, speaking], M., Prosveshenie, 1969, 214 p.; Marchuk Yu. N. Osnovy kompyuternoy lingvistiki [The bases of computational linguistics], M., MPU, 2000, 226 p.; Medvedeva I. L. Psikholingvisticheskie problemy funktsionirovaniya leksiki nerodnogo yazyka [Psycholinguistic issues of functioning of foreign language vocabulary], Avtoref. dis. d-ra filol. nauk, Ufa, 1999, 46 p.; Mezenin S.M. «Obraznost kak lingvisticheskaya kategoriya» [Figurativeness as a category of linguistics], *Voprosy yazykoznaniiya*, 1983, N 6, P. 48–57; Moskalskaya O. I. Grammatika teksta [Text grammar], M., Vyssh. shk., 1981, 183 p.; Moskvina V. P. «Russkaya metafora: parametry klassifikatsii» [Russian metaphor: classification criteria], *Filologicheskii nauki*, 1999, N 2, P. 66–74; Novodranova V. F. «Kompozitsionnaya semantika kak otrazhenie kontseptualnoy integratsii (na materiale meditsinskoy terminologii)» [Composable semantics as a reflection of conceptual integration (based on medical terms)], *Nauchno-tehnicheskaya terminologiya: Nauchno-referativnyi sbornik*, M., Gosstandart Rossii, VNIKI, 2002, Vyp. 2, P. 58–59; Ovchinnikova I. G. Assotsiatsii i vyskazyvanie: struktura i semantika [Associations and utterance: structure and semantics], Perm', PGU, 1994, 124 p.

зки терміна як засобу фіксації знання (з його стереотипністю, стійкістю) і як засобу вираження результатів пізнання (з його варіантністю, зміною форми й змісту і т. ін.)»²⁴.

Згодом якості, виявлені в процесі дослідження функціонального напрямку, стали розглядатися в рамках когнітивного термінознавства: «... когнітивні дослідження, що проводяться з метою виявлення особливостей процесів людського мислення і з метою їх моделювання в системах штучного інтелекту, обов'язково повинні враховувати той факт, що в мові зашифрована інформація про різні типи мислення, що відповідають різним етапам розвитку людини – від початкового наївного мислення – до повсякденного мислення, потім – до протонаукового спеціального мислення і, врешті, до власне наукового й інженерного мислення»²⁵. До того ж, «дослідження наукової картини світу через виявлення процесів категоризації та концептуалізації дає досліднику уявлення про участь різних структур знання людського досвіду в продуктах когнітивно-дискурсивної діяльності індивіда», оскільки «суб'єктивність людського досвіду, а часом і вплив не наукового, а повсякденного сприйняття світу розкривають набагато наочніше специфіку різноманітних терміносистем»²⁶.

Саме на необхідності урахування всіх різновидів інформації, яка бере участь у формуванні нового знання, звертає увагу у своїх розвідках М. М. Володіна²⁷, зазначаючи, що варто зважати не лише на традиційні види знань (лінгвістичні й екстралінгвістичні фактори, спеціальні й повсякденні поняття), але й на явища горизонтального і вертикального вимірів соціального знання²⁸, науково-професійної та культурної пам'яті терміна²⁹,

тим самим обґрунтовуючи висновок про когнітивно-інформаційну природу терміна³⁰.

Кожна система термінів являє собою когнітивно-логічну модель тієї чи іншої галузі людських знань або діяльності. Терміни, за допомогою яких спілкуються фахівці конкретної галузі знань, є особливими когнітивними структурами – фреймами, що вимагають відповідної поведінки³¹. При цьому дослідження причин й механізмів динамічних змін мовних категорій виявляють не лише складну систему побудови мови, а й вплив свідомості та інших когнітивних структур на будь-які структури в мові та дискурсі. Учені дедалі частіше наголошують на внутрішньому боці ментальної репрезентації, особливостях структурування безпосереднього досвіду людини. Тому важливим є виявлення того, які саме концепти (за структурою, за змістом і за ступенем конкретності) є в основі термінологічної номінації і найбільше сприяють фіксації, зберіганню та передачі наукових знань³². Саме «досліджуючи шляхи, форми, способи й засоби вербалізації думки, аналізуючи співвідношення когнітивних і мовних структур з'являється можливість з'ясувати специфіку терміна як мовного знака»³³.

Отже, логіка формування і розвитку термінознавства, яка полягає в послідовній зміні прагматично-прескриптивного, класифікаційно-структурного та функціонального напрямів, зумовлює появу когнітивного підходу до вивчення терміна, що зароджується й розвивається в надрах функціонального термінознавства.

Когнітивний напрям вивчення мови (когнітивна лінгвістика) – нині один із пріоритетних напрямів сучасного мовознавства. Його основна мета – з'ясування різних фактів лінгвальної дійсності на підставі їх зв'язку з

²⁴ Leontiev A. A. *Yazyk, rech, rechevaya deyatel'nost'* [Language, speech, speaking], M., Prosveshchenie, 1969, P. 29.

²⁵ Gudkov L. D. *Metafora i ratsionalnost' kak problema sotsialnoy epistemologii* [Metaphor and rationality as the issues of social epistemology], M., Rusina, 1994, P. 39.

²⁶ Mezenin S. M. «Obraznost' kak lingvisticheskaya kategoriya» [Figurativeness as a category of linguistics], *Voprosy yazykoznanija*, 1983, N 6, P. 48.

²⁷ Volodina M. N. *Kognitivno-informatsionnaya priroda termina (na materiale terminologii sredstv massovoy informatsii)* [Cognitive features of terms (based on mass media terms)], M., Izd-vo Mosk. gos. un-ta im. M. V. Lomonosova, 2000, 128 p.; Vorozhbitova A. A. *Lingvitoricheskaya paradigma: teoreticheskie i prikladnye aspekty* [The linguistic and rhetorical paradigm: theory and practice], Avtoref. dis... d-ra filol. nauk, Krasnodar, KubGU, 2000, 48 p.

²⁸ Volodina M. N. *Kognitivno-informatsionnaya priroda termina (na materiale terminologii sredstv massovoy informatsii)* [Cognitive features of terms (based on mass media terms)], M., Izd-vo Mosk. gos. un-ta im. M. V. Lomonosova, 2000, P. 84.

²⁹ Ibid., P. 31.

³⁰ Ibid., P. 89.

³¹ Allafi L. P. «Rol kategorii prostranstva v kontseptualnoy sisteme ortodontii» [The role of category of space in the concept-based system of orthodontics], *Nauchno-tehnicheskaya terminologiya: Nauchno-referativnyi sbornik*, M., Gosstandart Rossii, VNIKI, 2002, Vyp. 2, P. 9; Bekisheva E. V. «Nekotorye aspekty yazykovoy kategorizatsii v meditsinskoj terminologii» [Some aspects of language categorization of medical terminology], *Nauchno-tehnicheskaya terminologiya: Nauchno-referativnyi sbornik*, M., Gosstandart Rossii, VNIKI, 2002, Vyp. 2, P. 11–14; Vorozhbitova A. A. *Lingvitoricheskaya paradigma: teoreticheskie i prikladnye aspekty* [The linguistic and rhetorical paradigm: theory and practice], Avtoref. dis... d-ra filol. nauk, Krasnodar, KubGU, 2000, 48 p.; Golovin B.N., Kobrin R.Yu. *Lingvisticheskie osnovy ucheniya o terminakh* [The linguistic basis of the term theory], M., Vyssh. shk., 1987, 103 p.; Marchuk M. V. «Razvitie i stanovlenie znachenij slov osnovnogo terminologicheskogo slova» [The development and formation of word semantics in the basic terminological layer], *Terminovedenie*, M., Moskovskiy litsey, 1997, Vyp. 1–3, P. 41–51; Marchuk Yu. N. *Osnovy kompyuternoy lingvistiki* [The bases of computational linguistics], M., MPU, 2000, 226 p.; Novodranova V. F. «Kompozitsionnaya semantika kak otrazhenie kontseptualnoy integratsii (na materiale meditsinskoj terminologii)» [Composable semantics as a reflection of conceptual integration (based on medical terms)], *Nauchno-tehnicheskaya terminologiya: Nauchno-referativnyj sbornik*, M., Gosstandart Rossii, VNIKI, 2002, Vyp. 2, P. 58–59; Ovchinnikova I. G., Beresneva N. I., Dubrovskaya L. A., Penyagina E. B. *Leksikon mladshego shkolnika (kharakteristika leksicheskogo komponenta yazykovoy kompetentsii)* [The lexicon of the junior schoolchild (the characteristics of the lexical component of language competence)], Perm', PGU, 2000, 312 p.; Sorokina T. S. *Istoriya meditsiny* [The history of medicine], M., Izd-vo UDN, 1988, 72 p.

³² Marchuk M. V. *Dinamika leksicheskikh znachenij mnogoznachnykh slov (leksika osnovnogo terminologicheskogo slova)* [Dynamics of lexical meanings of polysemantic words (the vocabulary of the basic terminological layer)], Dis. v forme nauchnogo doklada. d-ra filol. nauk, M., Mosk. ped. un-t, 1996, 59 p.; Ovchinnikova I. G. *Assotsiativnyj mekhanizm v rechemyslitel'noy deyatel'nosti* [Associative mechanism in speaking and thinking], Avtoref. dis... d-ra filol. nauk, Perm', SPb. gos. un-t, 2002, 30 p.; Olshanskiy I. G. «Kognitivnye aspekty leksicheskoy mnogoznachnosti» [Cognitive aspects of lexical polysemy], *Filologicheskie nauki*, 1996, N 5, P. 85–93; Shurakova G. V. «Meditsinskaya terminologiya v aspekte uchebnoy leksikografii» [Medical terminology in the perspective of academic lexicography], *Terminovedenie*, M., Moskovskiy litsey, 1998, Vyp. 1–3, P. 88–90; Ulrich R. «View through a window may influence recovery from surgery», *Science* 224, 27. April, 1984.

певними явищами у мисленні людини³⁴. Когнітивна лінгвістика вивчає мову та мовлення як засіб сприйняття й осмислення позамовної дійсності; категоризації та концептуалізації її фрагментів і внутрішнього рефлексивного досвіду людини³⁵; обробки, збереження, використання й передавання необхідних знань та інформації³⁶. Об'єктом когнітивної лінгвістики є, зокрема, мова та її одиниці як експоненти когнітивних структур³⁷. Когнітивні дослідження мови висувують на перший план проблеми співвідношення мовних структур зі структурами ментальними, антропоцентричними питаннями, що репрезентують у мові та свідомості людини її досвід й різні типи знань, набутих нею в процесі соціалізації та розвитку³⁸.

Активний розвиток когнітивних лінгвістичних досліджень пояснюють зверненням мовознавців до процесів мовленнєво-мислєтворчої діяльності людини, потребою її розуміння й пояснення³⁹. Інтегративний характер сучасних лінгвістичних розвідок визначається також поєднанням когнітивного й дискурсивного підходів у вивченні мови, мовлення, їхніх одиниць, явищ і фрагментів лінгвальної дійсності. Основою когнітивно-дискурсивного дослідження мови є її розуміння «і як однієї з основних здібностей людського мозку, пов'язаних зі здійсненням ментальних операцій, необхідних для забезпечення життєдіяльності людини (у тому числі й мовленнєвого спілкування), і як головного засобу передавання знань та обміну інформацією в процесі комунікації»⁴⁰. Під впливом панівних когнітивного й когнітивно-дискурсивного підходів у вивченні мови, що остаточно укорінилися в лінгвістиці наприкінці ХХ – початку ХХІ століть, і відбувається поява та становлення нового напрямку дослідження термінів і терміносистем – когнітивного⁴¹ (когнітивно-дискурсивного)⁴² чи гносеологічного⁴³ термінознавства.

Порівнюючи традиційне та когнітивне термінознавство, доходимо висновків: традиційне термінознавство не виходило за межі аналізу терміна й тієї системи

понять, яку він відображає, а когнітивне термінознавство є «відкритим» для широких міждисциплінарних програм дослідження, для вивчення термінів і терміносистем у широкому культурному контексті. Так, наприклад, С. В. Грін'єв, указуючи, що когнітивне термінознавство є «найбільш перспективним напрямом термінологічних досліджень»⁴⁴, зауважує про його важливість «не лише для вивчення особливостей розвитку наукового пізнання..., а й для вивчення шляхів людської культури та цивілізації загалом»⁴⁵. З одного боку, когнітивне термінознавство продовжує традиції лінгвоцентричного (терміноцентричного, або класифікаційно-структурного) термінознавства, спрямованого на аналіз термінів, терміносистем, особливостей їх творення, функціонування, упорядкування тощо; з іншого – воно набуває рис, притаманних сучасному етапові наукового лінгвістичного знання: стає антропоцентричним, міждисциплінарним, поліпарадигмальним, передбачає профілювання того самого термінологічного об'єкта дослідження різними дослідницькими парадигмами, звертає увагу й на асистемні явища, синтезує позиції різних шкіл і напрямів. Спираючись на принципи антропоцентризму, когнітивне термінознавство пропагує епістему, «суб'єктивні властивості об'єкта наукового пізнання»⁴⁶, розглядаючи термін як компонент динамічної підсистеми мови, своєрідний корелят ментальної операції, що відбувається у свідомості дослідника, «одиницю, що конвенційно співвідноситься з поняттям і предметом професійної галузі та слугує засобом концентрації, фіксування, збереження й передавання професійної інформації»⁴⁷. Із позицій когнітивного термінознавства терміни народжуються в дискурсі та формують свій зміст у процесі когніції й лише пізніше закріплюються або не закріплюються в текстах, у словниках, у тезаурусах або термінологічних банках даних, якщо в цьому є практична необхідність⁴⁸. Основні завдання когнітивного термінознавства полягають у залученні до аналізу більшого блоку терміноодиниць, з'ясуванні процесів формування міжгалузевих

³³ Golovin B. N., Kobrin R. Yu. *Lingvisticheskie osnovy ucheniya o terminakh* [The linguistic basis of the term theory], M., Vyssh. shk., 1987, P. 87.

³⁴ Zhabotinskaya S. A. «Kontseptualnyi analiz yazyka: freymovye seti» [Language concept analysis: frame-based systems], *Mova. Naukovo-teoretychnyi chasopys z movoznavstva: Problemy prykladnoyi linhvistyky*, 2004, N 9, P. 81.

³⁵ Medvedeva I. L. *Psikholingvisticheskie problemy funktsionirovaniya leksiki nerodnogo yazyka* [Psycholinguistic issues of functioning of foreign language vocabulary], Avtoref. dis. ... d-ra filol. nauk Ufa, 1999, P. 33.

³⁶ Zhabotinskaya S. A. «Kontseptualnyi analiz yazyka: freymovye seti» [Language concept analysis: frame-based systems], *Mova. Naukovo-teoretychnyi chasopys z movoznavstva: Problemy prykladnoyi linhvistyky*, 2004, N 9, P. 87.

³⁷ Karaulov Yu. N. *Aktivnaya grammatika i assotsiativno-verbalnaya set* [Active grammar and associative verbal system], M., IRYa RAN, 1999, P. 66.

³⁸ Grinev S. V. *Istoricheskiy sistematizirovannyi slovar terminov terminovedeniya* [The historical systematized dictionary of terms in the science of terminology], M., MPU, 1998, P. 38–39.

³⁹ Karaulov Yu. N. *Aktivnaya grammatika i assotsiativno-verbalnaya set* [Active grammar and associative verbal system], M., IRYa RAN, 1999, P. 75.

⁴⁰ Gudkov L. D. *Metafora i ratsionalnost kak problema sotsialnoy epistemologii* [Metaphor and rationality as the issues of social epistemology], M., Rusina, 1994, P. 37.

⁴¹ Golovanova E. I. «Bazovye kognitivnye ponyatiya i razvitie terminovedeniya» [Basic cognitive concepts and the development of the science of terminology], *Vestn. Udmurtsk. un-ta. Seriya «Istoriya i filologiya»*, 2010, Vyp. 2, P. 85–91; Grinev S. V. *Istoricheskiy sistematizirovannyi slovar terminov terminovedeniya* [The historical systematized dictionary of terms in the science of terminology], M., MPU, 1998, 96 p.; Leychik V. M. «Kognitivnoe terminovedenie – pyaty etap razvitiya terminovedeniya kak vedushey nauchnoy distsipliny rubezha XX – XXI vekov» [Cognitive science of terminology – the fifth period of development of terminology as a leading science of late 20th century and early 21st century], *Kognitivnaya lingvistika: novye problemy poznaniy*, M., Ryazan', 2007, P. 121–133.

⁴² Volodina M. N. *Kognitivno-informatsionnaya priroda termina (na materiale terminologii sredstv massovoy informatsii)* [Cognitive features of terms (based on mass media terms)], M., Izd-vo Mosk. gos. un-ta im. M. V. Lomonosova, 2000, P. 34.

⁴³ Ilenkov A. «Terminolohiya ta yiyi rol' u predstavleni znan'» [Terminology and its role in knowledge presentation], *Visnyk Natsionalnoho un-tu «Lvivska politekhnika»*. Seriya «Problemy ukraiyinskoyi terminolohii», 2009, N 648, P. 24.

⁴⁴ Grinev S. V. «Kognitivnoe terminovedenie» [Cognitive science of terminology], *Nauchno-tehnicheskaya terminologiya*, 2002, Vyp. 1, P. 12.

⁴⁵ Ibid., P. 12.

⁴⁶ Karaulov Yu. N. *Aktivnaya grammatika i assotsiativno-verbalnaya set* [Active grammar and associative verbal system], M., IRYa RAN, 1999, P. 68.

термінів, метатермінів і систем їх упорядкування. Значимо, що розробка когнітивної теорії дослідження термінів і терміносистем аж ніяк не спрощує їх науковий розгляд, хоча й наближає лінгвістів і термінознавців до розуміння їхньої сутності й закономірностей функціонування. Найбільш важливим моментом у когнітивному вивченні термінів і терміносистем є визнання центральної ролі людини в процесах пізнання та комунікативної діяльності⁴⁹. Когнітивні дослідження терміносистем дають змогу зрозуміти й описати ті концептуальні структури, що визначають особливості організації терміносистем на основі одиниць, які їх становлять; указати на ті когнітивні та комунікативні фактори, що зумовлюють формування цих терміносистем, їхнього змістового простору, показати динаміку змін і розвитку цих терміносистем залежно від загального фонду людських знань і досвіду на певному етапі їх розвитку. Водночас вони надають можливість представити концептуальну організацію терміносистем на основі пропозиційного аналізу виокремлених у її межах термінологічних одиниць і їхніх класів. Це все сприяє розширенню уявлення про співвідношення ментальних структур збереження наукових і професійних знань із засобами їх вербалізації, подальшому вдосконаленню методів дослідження системної мовної організації спеціальних знань⁵⁰.

Висновки. Отже, когнітивне термінознавство як новий напрям термінознавчої науки зароджувався й розвивався в надрах функціонального термінознавства і є закономірним етапом розвитку науки про терміни. Когнітивне термінознавство зумовлює формування терміносистем залежно від інтелектуального та професійного розвитку людини, спрямоване на дослідження еволюційних процесів у царині термінознавства, з'ясовує причини й механізми динамічних змін, що відбуваються у сфері наукової (професійної) комунікації та враховує когнітивно-комунікативні та когнітивно-дискурсивні потреби носіїв мови.

Перспективи подальших досліджень. Перспективним напрямом подальших лінгвістичних студій вважаємо детальне вивчення теоретичних основ когнітивного термінознавства для застосування у сучасних дослідженнях професійних терміносистем.

Shutak Larysa, Navchuk H. Formation of cognitive terminology in terms of modern linguistic research. Formation of cognitive terminology caused not only by external, general reasons related to the approval of anthropocentric paradigm in linguistics, but also by internal laws of terminology defined "endogenous" preconditions related to natural historical development of the science in time. The article reviews the theoretical and practical bases of formation and development of terminology science, outlines the features of structural linguistics, describes the causes of the transition to structural and functional linguistics in the study term.

The basic reasons for the formation of cognitive terminology associated with anthropocentric direction in the development of linguistics.

It is proved that continuing the tradition of classical termi-

nology emerged and developed within structural linguistics, which is represented by a set of scientific views on language as a complex multi-level system of signs, cognitive terminology is both qualitatively new, poliparadigmatic direction of research terms and terminological principles and methods which are based on cognitive-discursive basis of scientific research (professional) language as a means of cognition and communication of media.

Key words: structural linguistics, structural and functional linguistics, classical terminology, cognitive terminology, cognitive-discursive principles, term, term system.

Навчук Галина Василівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету, автор близько 130 праць наукового, навчально-методичного та публіцистичного характеру, з яких 1 монографія, 3 розділи до двох колективних монографій, 5 навчальних та навчально-методичних посібників з грифом МОН та МОЗ України. Коло наукових інтересів: українознавство в системі вищої освіти, проблеми впорядкування української медичної термінології, культура мовлення медичного працівника, національно-мовне виховання у ВНЗ, категоріальна граматики української мови.

Navchuk Halyna – Candidate of Philology, Associate Professor of Department of Social Sciences and Ukrainian Studies of Higher State Educational Establishment of Ukraine «Bukovinian State Medical University»; she is the author of about 130 scientific, educational and critical publications, including 1 monograph, 3 sections in 2 monographs, 5 educational and teaching issues, which was approved by the Ministry of Education of Ukraine and the Ministry of Health of Ukraine. Research interests: Ukrainian, linguistic and cultural studies, problems of the research of Ukrainian medical terminology, the national language education in universities, categorial Ukrainian grammar.

Шутак Лариса – кандидат філологічних наук, доцент кафедри суспільних наук та українознавства Вищого державного навчального закладу України «Буковинський державний медичний університет», автор близько 145 праць наукового, навчально-методичного та публіцистичного характеру, з яких 1 монографія, 3 розділи до двох колективних монографій, 5 навчальних та навчально-методичних посібників з грифом МОН та МОЗ України. Коло наукових інтересів: категоріальна граматики української мови, порівняльне мовознавство, українська медична термінологія, лінгвопсихологія, українознавство в системі вищої освіти.

Shutak Larysa – Candidate of Philology, Associate Professor of Department of Social sciences and Ukrainian Studies of Higher State Educational Establishment of Ukraine «Bukovinian State Medical University»; she is the author of about 145 scientific, educational and critical publications, including 1 monograph, 3 sections in 2 monographs, 5 educational and teaching issues, which was approved by the Ministry of Education of Ukraine and the Ministry of Health of Ukraine. Research interests: Ukrainian, linguistics and cultural studies, problems of the research of Ukrainian medical terminology, the national language education in universities, categorial Ukrainian grammar.

Received: 18.05.2017

Advance Access Published: June, 2017

© L. Shutak, H. Navchuk, 2017

⁴⁷ Volodina M. N. Kognitivno-informatsionnaya priroda termina (na materiale terminologii sredstv massovoy informatsii [Cognitive features of terms (based on mass media terms)], M., Izd-vo Mosk. gos. un-ta im. M. V. Lomonosova, 2000, P. 24.

⁴⁸ Kozlovskaya O. G. «Kognitivnyi podkhod k issledovaniyu termina kak instrumenta poznaniya» [Cognitive approach to the study of the term as a learning tool], *Yazyk kak sredstvo kommunikatsii: teoriya, praktika, metodika prepodavaniya*, M., Izd-vo Mosk. gos. un-ta im. M. V. Lomonosova, 2007, P. 246.

⁴⁹ Golovanova E. I. Vvedenie v kognitivnoe terminovedenie [The introduction to cognitive science of terminology], M., FLINTA, NAUKA, 2011, P. 66; Grinev S. V. «Semioticheskie aspekty terminovedeniya» [Semiotic aspects of the science of terminology], *Terminovedenie*, M., Moskovskiy litsey, 1997, Vyp. 1–3, P. 12.

⁵⁰ Volodina M. N. Kognitivno-informatsionnaya priroda termina (na materiale terminologii sredstv massovoy informatsii [Cognitive features of terms (based on mass media terms)], M., Izd-vo Mosk. gos. un-ta im. M. V. Lomonosova, 2000, P. 24.